

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ФОРМАЛІЗАЦІЇ СУДОВИХ АКТІВ В УКРАЇНІ

Суперсон О.О.,

аспірант кафедри теорії та історії права та держави

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Суперсон О.О. Вдосконалення юридичної техніки формалізації судових актів в Україні.

В роботі автором розкрито актуальність наукового дослідження юридичної техніки формалізації судових актів, враховуючи особливості розвитку вітчизняного судочинства. Відзначено, що проблематика юридико-технічної будови судових актів в Україні не є новою в юридичній науці України, проте залишається надзвичайно актуальною в контексті вдосконалення правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки формалізації таких актів. Тому тематика цієї наукової роботи є актуальною насамперед з точки зору посилення практики підготовки судових актів, протидії юридико-технічним помилкам їх формалізації. Акцентовано увагу на тому, що актуальність дослідження юридичної техніки судових актів доводиться також її важливим правоохоронним та правозахисним значенням.

Підсумовано, що юридико-технічна якість судових рішень залежить від багатьох факторів, зокрема від законодавчого забезпечення вимог юридичної техніки підготовки судових рішень та механізму їх використання, відповідального ставлення суб'єктів судового процесу до підготовки судових актів, формулювання правових вимог суб'єктами звернення до суду, а також правових позицій інших учасників судочинства тощо. Для ухвалення і формалізації якісного судового акту важливо не припускати помилок на етапі його підготовки та прийняття: зокрема не помилитися в самій кваліфікації предмету судового розгляду, формального опису практичної ситуації, формалізації мотивувальної складової судового рішення, юридичної фіксації правових наслідків, що настають для учасників судового розгляду справи.

На підставі аналізу стану формалізації судових актів автором встановлено та охарактеризовано шляхи вдосконалення юридичної техніки формалізації судових актів в Україні, до яких віднесено: по-перше, узгодження засобів, способів, правил та методів юридичної техніки судових актів із загальними принципами права та принципами судочинства; по-друге, структуризація юридичної техніки шляхом визначення загальних вимог, що стосуються будь-яких судових актів, а також виокремлення спеціальних вимог юридичної техніки, що відображатимуть вид судочинства та місце суду в інстанційній системі; по-третє, важливо посилити практику впровадження нових цифрових технологій, штучного інтелекту, моніторингового та контрольного програмного забезпечення для посилення формалізації судових актів тощо.

Ключові слова: судочинство, судова діяльність, правовий акт, судовий акт, судові рішення, юридична техніка, техніка правових актів.

Superson O.O. Improvement of the legal technique of formalization of court acts in Ukraine.

In the work, the author revealed the relevance of the scientific study of the legal technique of formalization of court acts, taking into account the peculiarities of the development of the domestic judiciary. It is noted that the issue of the legal and technical structure of judicial acts in Ukraine is not new in the legal science of Ukraine, but remains extremely relevant in the context of improving the rules, techniques, methods and means of the legal technique of formalizing such acts. Therefore, the topic of this scientific work is relevant, first of all, from the point of view of strengthening the practice of preparing court documents, countering legal and technical errors in their formalization. Attention is focused on the fact that the relevance of the study of the legal technique of judicial acts is also proven by its important law enforcement and human rights protection significance. It is concluded that the legal and technical quality of court decisions depends on many factors, in particular, on the legislative provision of requirements for the legal technique of preparing

court decisions and the mechanism of their use, the responsible attitude of the subjects of the judicial process to the preparation of court acts, the formulation of legal requirements by the subjects of appeals to the court, as well as the legal positions of other participants in the proceedings, etc. For the adoption and formalization of a high-quality judicial act, it is important not to make mistakes at the stage of its preparation and adoption: in particular, not to make a mistake in the very qualification of the subject of the trial, the formal description of the practical situation, the formalization of the motivational component of the court decision, the legal fixation of the legal consequences for the participants of the trial affairs. Based on the analysis of the state of formalization of judicial acts, the author established and characterized the ways of improving the legal technique of formalizing judicial acts in Ukraine, which include: firstly, the coordination of means, methods, rules and methods of the legal technique of judicial acts with general principles of law and principles of judicial procedure; secondly, the structuring of the legal technique by determining the general requirements relating to any judicial acts, as well as highlighting the special requirements of the legal technique, which will reflect the type of legal proceedings and the place of the court in the instance system; thirdly, it is important to strengthen the practice of introducing new digital technologies, artificial intelligence, monitoring and control software to strengthen the formalization of judicial acts, etc.

Key words: judiciary, judicial activity, legal act, judicial act, court decision, legal technique, technique of legal acts.

Постановка проблеми та її актуальність. Проблематика юридико-технічної будови судових актів в Україні не є новою в юридичній науці України, проте залишається надзвичайно актуальною в контексті вдосконалення правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки формалізації таких актів. Тому тематика цієї наукової роботи є актуальною насамперед з точки зору посилення практики підготовки судових актів, протидії юридико-технічним помилкам їх формалізації. Варто погодитись з думкою Л.І. Пригари в тому, що від високого рівня юридико-технічної досконалості як нормативно-правових актів, так і актів правозастосування, залежить ефективність регулювання суспільних відносин. Саме юридична техніка є тим інститутом, що надає змогу не лише сформулювати зміст юридичного документа, а й забезпечити адекватне усвідомлення суб'єктами змісту правової вимоги, можливість коригування тих або інших правовідносини у відповідності до вимог правової норми. Враховуючи вказане, можна зауважити, що інститут юридичної техніки актів правозастосування є засобом формалізації документа з метою адекватного закріплення волі суб'єкта правозастосування та доведення її змісту до свідомості особи, на яку поширюється дія цього акту. В свою чергу дієвість правозастосування взагалі визначатиметься рівнем наукового дослідження інституту юридичної техніки актів правозастосування, що виступає одним із засобів забезпечення реальності та повноти реалізації норм права [1, с. 3-4]. Підтверджує актуальність наукового дослідження юридичної техніки правових актів з точки зору наявних недоліків практики їх підготовки і Б.Е. Наставний. Вчений звертає увагу на те, що незважаючи на високий рівень інтенсивності поточної нормотворчої діяльності в Україні, націленої на удосконалення юридико-технічного рівня правових актів, відчувається недостатність наукових розробок помилок у використанні юридичної техніки, особливо в частині їх категоріального визначення, встановлення різновидів, що значно посилює б як розвиток наукових досліджень зазначеної проблематики, так і ефективність та результативність їх усунення і попередження. Посилюють актуальність вивчення юридичної техніки правових актів наявні недоліки правового та організаційного забезпечення використання її правил, прийомів, способів та засобів, що виявляється в неповноті їх правового закріплення, неузгодженості між собою, відсутності єдиного нормативно-правового акта, в положеннях якого було б комплексно регламентовано вимоги юридичної техніки та механізм їх використання, неусталеність практики використання юридичної техніки, усунення юридико-технічних недоліків законодавства тощо [2, с. 13-14]. Тому важливою умовою посилення безпомилковості використання юридичної техніки є наукові дослідження теоретико-правових аспектів помилок у її використанні, що формуватимуть методологічну основу як для подальших їх галузево-правових досліджень, так і для практики їх усунення і попередження [2, с. 13].

Актуальність дослідження юридичної техніки судових актів доводиться також її важливим правоохоронним та правозахисним значенням, оскільки юридична грамотність формулювання змісту, структури судових актів, а також дотримання всіх, передбачених законодавством реквізитів, суттєво знижує ризик подальшого оскарження таких актів з формальних підстав, забезпечує належне практичне виконання резолютивної частини судового рішення, досягнення практичних правових наслідків, визначених судом за наслідками розгляду судової справи.

Стан наукової розробки теми. На сьогодні в науковому плані різноманітні аспекти юридичної техніки підготовки судових актів досліджені в роботах таких теоретиків права як Ж.О. Дзейко, В.М. Косович, Л.І. Лихолат, І.І. Оніщук, І.Д. Шутак, О.І. Ющик та ін. Однак варто зауважити, що більшість робіт названих науковців досліджують питання юридичної техніки крізь призму окремих її правил, прийомів, способів чи засобів, або недоліків їх застосування. Наукові дослідження вказаних правознавців або стосуються суто теоретичних аспектів юридичної техніки, або надають комплекс інформаційного матеріалу, що має суто описовий характер, не акцентує увагу на шляхах вдосконалення застосування юридичної техніки при створенні судових актів.

В юридичній літературі деякими вченими окремі аспекти юридичної техніки вивчались в межах розгляду особливостей правових актів в цілому. Серед таких правознавців можна назвати В.О. Бутенка, І.С. Кириленко, Л.І. Пригару та ін. Але тематика їхніх робіт стосувалася більше юридико-технічного змісту правових актів та особливостей їхньої форми й внутрішньої будови, крім того їх наукові праці були підготовлені більше 10 років назад, тому істотно застаріли з урахуванням поточних особливостей функціонування системи вітчизняного судочинства.

Мета дослідження. З урахуванням високого рівня актуальності тематики цієї наукової роботи вважаємо, що її метою є встановлення та характеристика шляхів вдосконалення юридичної техніки формалізації судових актів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Побудова ефективної вітчизняної правової системи в цілому неможлива без належного судочинства, складовою якого є система судових рішень, котрі за своєю сутністю відрізняються високим рівнем формалізованості та казуїстичності. Забезпечення високого рівня юридико-технічної підготовки судових рішень є передумовою ефективного судочинства та досягнення правових наслідків розв'язання судових спорів, а отже і забезпечення законності та справедливості правової системи. Юридико-технічна якість судових рішень залежить від багатьох факторів, зокрема від законодавчого забезпечення вимог юридичної техніки підготовки судових рішень та механізму їх використання, відповідального ставлення суб'єктів судового процесу до підготовки судових актів, формулювання правових вимог суб'єктами звернення до суду, а також правових позицій інших учасників судочинства тощо. Для ухвалення і формалізації якісного судового акту важливо не припускати помилок на етапі його підготовки та прийняття: зокрема не помилитися в самій кваліфікації предмету судового розгляду, формального опису практичної ситуації, формалізації мотивувальної складової судового рішення, юридичної фіксації правових наслідків, що настають для учасників судового розгляду справи. Інакше юридико-технічні недоліки судового акту та/або процедур його прийняття можуть стати визначальними для його подальшої так званої «юридичної долі». Досвід судочинства в Україні засвідчує той факт, що судами досить часто допускаються помилки у використанні юридичної техніки при формалізації судових актів. Це в свою чергу призводить до суттєвого зростання статистичних показників в частині оскарження таких актів саме через формальні недоліки їх змісту або структури. Зазначена ситуація зумовлена рядом об'єктивних і суб'єктивних факторів, які в юридичній літературі вченими визначаються як «причини виникнення юридико-технічних помилок». Так, Б.Е. Наставний на прикладі практики використання законодавчої техніки в Україні виокремлює таке поняття як «причини виникнення помилок у використанні законодавчої техніки», під яким визначає комплекс факторів, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, впливають на виникнення або зміну помилок у використанні законодавчої техніки [2, с. 187]. У вітчизняній юридичній літературі вченими так само вживається поняття «причини виникнення помилок у використанні юридичної техніки», проте вони більше стосуються практичних питань та характеризуються як певне коло факторів (умов), котрі впливають або призводять до появи різноманітних недоліків формального оформлення судових актів. Переважна більшість вчених серед них називає наявність:

- по-перше, об'єктивних причин виникнення недоліків формалізації судових актів, до яких відносяться особливості вітчизняної правової системи (зокрема неусталеність її функціонування, недостатня сформованість вітчизняних традицій судочинства), недоліки правового забезпечення судочинства та організації функціонування системи вітчизняних судів, суттєвий вплив на судочинство недоліків політичної системи, неналежне забезпечення незалежності та неупередженості діяльності суддів; високий рівень змінюваності положень українського законодавства, недостатня формальна визначеність судового процесу [3, с. 86; 4, с. 227; 5, с. 45; 6, с. 227];
- по-друге, суб'єктивних причин, що зумовлено дефіцитом кадрового забезпечення судової системи України, особливо на регіональному рівні, недостатній рівень професійної підготовки як самих суддів, так і їх помічників, консультантів, співробітників апаратів судів; окремі факти

упередженого ставлення суддів до учасників судового процесу або фактів, які встановлені в процесі розгляду судових справ, високий рівень корумпованості суддів тощо [7, с. 23; 8, с. 112].

В наукових працях навіть зроблено спробу вченими провести узагальнення таких причин виникнення помилок. Зокрема до причин виникнення помилок у використанні юридичної техніки пропонується віднести не лише об'єктивні та суб'єктивні, але і а) формально-юридичні причини, що являють собою сукупність недоліків правового забезпечення юридико-технічної якості юридичної практичної діяльності та правових актів; б) організаційно-технічні причини – тобто сукупність недоліків організації здійснення юридичної практичної діяльності та техніки формулювання правових актів. При чому організаційно-технічні причини насамперед виявляються у недоліках координації практичної юридичної діяльності між суб'єктами, що її здійснюють [2, с. 187-188].

В юридичній літературі вченими були обґрунтовані окремі напрями вдосконалення юридичної техніки судових актів, хоча в переважній більшості вони мають епізодичний характер та не відображають особливостей актів судів відповідних видів або інстанцій. Зокрема, виокремлюючи серед судових актів розпорядчі акти Л.І. Пригара виокремлює ряд рекомендацій щодо вдосконалення юридико-технічного забезпечення їх розробки й прийняття. До таких рекомендацій вчена відносить наступні:

- 1) слід рекомендувати установам та відомствам створювати інструкції та правила внутрішнього користування, які б більш предметно, у відповідності до вимог повсякденної практики, визначали порядок формування та оформлення розпорядчих актів правозастосування;
- 2) доцільно активізувати науково-методичне забезпечення правозастосування в цілому та юридико-технічного забезпечення зокрема шляхом видання відповідних профільних збірників методичних матеріалів, проведення предметних нарад, семінарів, консультацій із суб'єктами правозастосування щодо недопущення помилок у виданні розпорядчих актів;
- 3) позитивним для практики правозастосування та юридико-технічної будови актів правозастосування є проведення уніфікації правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки розпорядчих актів, популяризація шаблонної (бланкової) форми прийняття розпорядчих актів, що надасть змогу прискорити прийняття розпорядчих актів, їх виконання тощо [1, с. 173].

Проте судові акти представлені не лише актами розпорядчого характеру. Значне коло судових актів становлять процесуальні (процедурні) акти, щодо яких так само обґрунтовано ряд рекомендацій щодо підвищення юридико-технічного рівня якості процесуальних актів. Зокрема до таких пропозицій вченими віднесено наступні:

- доцільно активізувати наукове дослідження проблем юридичної техніки як багатоаспектного системного явища, взагалі, та юридичної техніки процесуальних актів, зокрема, з метою вироблення методичних рекомендацій щодо практичної побудови змісту і структури процесуальних документів;
- важливо активізувати процес уніфікації правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки процесуальних актів, що заснований на принципах наукової обґрунтованості;
- потребує підвищення рівень правової культури та фахової підготовки суб'єктів правозастосування в сфері отримання знань та навичок використання правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки побудови процесуальних актів;
- актуальним є оновлення законодавчої бази з метою детальної регламентації, з однієї сторони, процесуальних аспектів діяльності уповноваженого суб'єкту правозастосування, а з іншої сторони, закріплення положень, що мають імперативний характер та націлені на правову регламентацію правил, прийомів, способів та засобів юридичної техніки;
- практично вотребуваним є підвищення рівня правового та організаційного забезпечення розробки, обговорення та прийняття процесуальних актів, з метою гарантування їх об'єктивності, повноти та відповідності правовим приписам [1, с. 173-174].

Досліджуючи помилки у використанні юридичної техніки так само було виокремлено ряд рекомендацій щодо попередження їх допущення та вдосконалення юридико-технічної будови правових актів. До таких шляхів вдосконалення цілком логічно віднесено: активізацію проведення теоретико-правових досліджень помилок у використанні юридичної техніки, вироблення шляхів їх усунення та попередження, визнання теоретико-правових аспектів помилок у використанні юридичної техніки самостійним напрямом наукових юридичних досліджень, посилення взаємозв'язку теоретико-правових та галузевих досліджень помилок у використанні юридичної техніки тощо. Вказаний блок рекомендацій вченим узагальнено як ідеолого-концептуальний напрям. Крім того виокремлено і формально-юридичний напрям удосконалення використання правил, прийомів, способів та засобів

юридичної техніки. До нього віднесено: забезпечення повноти правового закріплення стандартизація форм і структури правових актів, посилення формалізації процесу та процедур юридичної діяльності, запровадження юридичної відповідальності за їх порушення, правове закріплення вимог до практики використання юридичної техніки та ін. [2, с. 221-222].

Висновки. Варто цілком підтримати думку вчених про те, що якість юридико-технічного оформлення судових актів має надзвичайно важливий характер, оскільки від цього залежатимуть ризики його дієвості, реалізованості та оскаржуваності. Так само заслуговують на підтримку і ті пропозиції та рекомендації вчених, які обґрунтовані в юридичній літературі. Проте їх перелік, на нашу думку, потребує певного уточнення та розширення. Враховуючи особливості судових актів як різновиду актів правових, а також специфіку їх підготовки суб'єктами вітчизняної системи судочинства, потребують виокремлення наступні шляхи вдосконалення юридичної техніки судових актів в Україні:

1) важливо на доктринальному рівні виокремити та обґрунтувати зміст засобів, способів, правил та методів юридичної техніки судових актів та узгодити їх із загальними принципами права та принципами судочинства, які мають стати концептуальним фундаментом для удосконалення формалізації судових актів;

2) засоби, способи, правила та методи юридичної техніки формалізації судових актів необхідно максимально адаптувати до існуючої судової системи, визначивши загальні вимоги юридичної техніки, що стосуються будь-яких судових актів, а також виокремити спеціальні вимоги юридичної техніки, що відображатимуть вид судочинства та місце суду в інстанційній системі;

3) вимоги юридичної техніки, що пройшли попереднє доктринальне осмислення та практичне моделювання, потребують в подальшому законодавчого закріплення шляхом встановлення моделі їх використання, а саме: нормативно регламентувавши їх зміст, встановивши відповідальних осіб за формалізацію судових актів, а також визначивши правові наслідки, які можуть наставати за порушення вимог юридичної техніки як щодо самих актів, так і щодо суб'єктів їх підготовки і прийняття;

4) потребує вдосконалення структурна будова юридичної техніки формалізації судових актів, яка має бути сформована за принципом чотирирівнівності, що дозволить чітко визначити: а) форму судового акту (рішення, вирок, ухвала тощо); б) його структуру (вступну, описову, мотиваційну, резолютивну тощо); в) зміст (конкретні приписи щодо сутності судової справи, її учасників, правових наслідків, їх мотивації тощо); г) реквізити (назва, дата, місце, суб'єкт прийняття, номер справи тощо);

5) важливо впровадити в систему вимог юридичної техніки судових актів комплекс правил всебічного відображення обставин судової справи та правових наслідків щодо всіх заявлених учасниками судового процесу вимог, клопотань та прохань;

6) важливо посилити практику впровадження нових цифрових технологій, штучного інтелекту, моніторингового та контрольного програмного забезпечення для посилення формалізації судових актів, уніфікації форми та структурної будови судових актів, термінології та юридичних конструкцій, що в них вживаються, реквізитів, впровадження електронного оформлення та зберігання судових актів тощо.

Список використаних джерел:

1. Пригара Л.І. Юридична техніка актів правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2008, 244 с.
2. Наставний Б.Е. Поняття та різновиди помилок у використанні законодавчої техніки: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2019. 209 с.
3. Олійник А.С. Організаційно-правові питання забезпечення законодавчої діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1998. 207 с.
4. Правоутворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія / За заг. ред. Ю.Л. Бошицького; Київський університет права НАН України. К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 592 с.
5. Скрипнюк О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. 600 с.
6. Теплюк М.О. Введення закону в дію: теоретико-правові проблеми законодавчого регулювання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. К., 2014. 416 с.

7. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Івано-Франківськ: Коло, 2013. 496 с.
8. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу: монографія. К.: Парламентське видавництво, 2004. 519 с.